

УДК: 347.948.2

DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-3\(5\)-60-67](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-3(5)-60-67)

Швед Андрій Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, Голова Державного комітету судових експертиз Республіки Білорусь, м. Мінськ, вул. Кальварійська, 43, тел.: 8 (017) 308-61-02, e-mail: sudexpertiza@sudexpert.gov.by.

ORCID: 0000-0002-7848-8742

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОБ'ЄКТА ТЕОРІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація. у статті аналізуються недоліки традиційного для теорії судової експертизи підходу до аналізу судово-експертної діяльності. Одним із значущих недоліків, на думку автора, є те, що з області пізнання випадають значущі закономірності реалізації державної політики у сфері судово-експертної діяльності.

Відзначається, що хоча теорія судової експертизи є молодого галуззю наукових знань і навіть не має остаточної назви, прослідковується загальна тенденція до відокремлення наукових знань в галузі судової експертизи незалежно від національних наукових традицій, прийнятої термінології. Інтерес до даної галузі науки у Республіці Білорусь останнім часом зріс. Багато в чому це пов'язано з реалізацією в Білорусі централізованої моделі судово-експертної діяльності та оформленням державної політики у сфері судово-експертної діяльності в якості самостійної сфери державної політики.

Автор констатує недоліки теорії судової експертизи, які проявилися в тому, що питанням організаційно-правового забезпечення судово-експертної діяльності не приділялося уваги. Ці питання не мали свого місця у структурі теорії. На думку автора, це стало наслідком недоліків теоретичної моделі судово-експертної діяльності у теорії судової експертизи. Філософія пізнання об'єкта теорії не включає аналіз державної політики в сфері судово-експертної діяльності.

У статті аналізується концепція «блоків» судово-експертної діяльності, запропонована М.Я. Сегаєм. Відзначається проривний характер даної концепції. Разом з тим, вказується на недостатню її універсальність і системність. Запропонована альтернатива у вигляді аналізу рівнів судово-експертної діяльності. Три рівня судово-експертної діяльності (діяльність експерта, діяльність експертної організації, державна політика в сфері судово-експертної діяльності) в повній мірі охоплюють всі зна-

чущі аспекти судово-експертної діяльності та забезпечують їх системне уявлення.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, теорія судової експертизи, судово-експертні науки, державна політика в сфері судово-експертної діяльності, Державний комітет судових експертиз Республіки Білорусь.

Shved Andrey Ivanovich,

Candidate of Law, Associate Professor, Chairman of the State Forensic Examination Committee of the Republic of Belarus, Minsk, 43 Kalvariyskaya St., tel.: 8 (017) 308-61-02, e-mail: sudexpertiza@sudexpert.gov.by.

ORCID: 0000-0002-7848-8742

STATE POLICY IN THE FIELD OF LEGAL EXPERT ACTIVITY AS AN ELEMENT OF THE OBJECT OF THE THEORY OF LEGAL EXAMINATION

Abstract. The article provides the analyses of the traditional approach's shortcomings to the assessment of forensic activities. One of the national shortcomings, in the author's opinion, is that significant patterns of the state policy implementation in the field of forensic activities fall out of the field of cognition.

It is noted that although the theory of forensic examination is a young branch of scientific knowledge and does not even have a final name, there is a general tendency to isolate scientific knowledge in the field of forensic examination regardless of national scientific traditions and accepted terminology. One may observe an increasing interest in this field of science in the Republic of Belarus.

This is largely due to the implementation in Belarus of a centralized model of forensic activities and the formulation of public policy in the field of forensic activities as an independent sphere of state policy.

The author ascertains the shortcomings of forensic examination theory, which manifested itself in the fact that issues of organizational and legal support of forensic activities have been neglected. The above mentioned issues did not find their place as a part of the theory. The author believes that this is a consequence of the forensic activities' theoretical model shortcomings within the theory of forensic examination. The philosophy of the object's cognition theory does not include an analysis of the public policy in the field of forensic activities.

The article analyzes the concept of forensic activities' "blocks" proposed by M.Ya. Segay. The author highlights the breakthrough nature of this

concept. At the same time he points out its lack of universality and consistency. The author proposes an alternative in the form of the forensic activities' levels analysis. Three levels of forensic activities (an examiner's activity, examiners organization activities, public policy in the field of forensic activities) fully cover all the significant aspects of forensic activities and ensure their systematic presentation.

Keywords: forensic activities; forensic examination theory; forensic sciences; public policy in the field of forensic activities; State Forensic Examination Committee of the Republic of Belarus.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що теорія судової експертизи завжди представляла науковий інтерес, в тому числі в частині вирішення проблеми підвищення ефективності судово-експертної діяльності, з утворенням Державного комітету даний напрямок досліджень набув особливої актуальності. Очікується, що теорія судової експертизи запропонує ефективні інструменти реалізації централізованої державної політики в сфері судово-експертної діяльності. Даний феномен як завершений процес характерний лише для Республіки Білорусь. Треба сказати, що необхідність централізації судово-експертних установ практичними працівниками сприймалася давно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія судової експертизи як самостійна галузь наукових знань сформувалася ще в радянський період. Проте в даній системі наукових знань ще остаточно не сформувалася термінологія і різні автори по-різному її називають: судова експертологія (А.І. Вінберг, Н.Т. Малаховська, Е.Р. Росінська, М.Я. Сегай та інші), теорія судової експертизи (Т.В. Аверьянова, Н.П. Майліс, В.Д. Арсенєв та інші); наука

про судову експертизу (А.В. Дулов, С.Ф. Бичкова, О.Г. Кузнецов та інші). Даний науковий напрям продовжують розвивати представники наукової спільноти з пострадянських країн. У країнах далекого зарубіжжя паралельно радянським науковим школам формувалися схожі наукові напрямки, які включали групу судово-експертних наук, а також наукові основи у вигляді принципів та інших загальних знань експерта в сфері судово-експертних наук [1]. У наявності загальна тенденція відокремлення наукових знань в галузі судової експертизи незалежно від національних наукових традицій, прийнятої термінології.

Мета статті – аналіз недоліків традиційного для теорії судової експертизи підходу до аналізу судово-експертної діяльності.

Виклад матеріалу. У контексті зазначеної ідеї представляють інтерес відомості, наведені в одній з наукових робіт, про результати проведених в кінці минулого століття опитувань практичних працівників правоохоронних органів та експертів в частині пропозиції про формування єдиної позавідомчої експертної служби. Більше половини респондентів позитивно сприйня-

ли створення єдиної структури як способу вирішення багатьох хронічних проблем судово-експертної діяльності. Автор дослідження також справедливо констатував відсутність фундаментальних монографічних робіт, пов'язаних з аналізом судово-експертної діяльності в сучасних умовах [2]. Немає сумнівів в тому, що потреба в теоретичному переосмисленні питань організації судово-експертної діяльності обумовлена в чималому ступені переходом даної діяльності на якісно інший рівень, що може бути пов'язано з виникненням нових закономірностей, необхідних для включення в предмет теорії судової експертизи.

У жодній з робіт, пов'язаних в тій чи іншій мірі з судово-експертною діяльністю, не досліджувалося питання про її фундаментальну роль у формуванні елементів самостійної сфери державної політики, пов'язаної, наприклад, з забезпеченням правосуддя або охороною правопорядку.

На мій погляд, ігнорування сучасних феноменів судово-експертної діяльності також багато в чому зумовлено недостатньою розробленістю методології дослідження об'єкта теорії. У зв'язку з цим слід визнати очевидною відсутність до теперішнього часу інструменту пізнання, що дозволяє розкрити судово-експертну діяльність як багаторівневу та багатокомпонентну складну організацію діяльності державних і громадських інститутів.

У теорії судової експертизи не було прийнято виділяти рівні судово-експертної діяльності, в зв'язку з чим питання організаційно-правового забезпечення цієї діяльності

протягом тривалого періоду часу не знаходили свого місця в теорії. Потрібно відзначити, що окремі організаційно-правові питання (організаційні форми судової експертизи, наукова організація праці в експертній діяльності, координація судових експертних установ) спочатку передбачалися в якості самостійного навчання судової експертології згідно з концепцією А.І. Вінберга та Н.Т. Малаховської [3], проте вони не вписувалися в загальну теоретичну модель судово-експертної діяльності як індивідуальної діяльності експерта. Є.Р. Росінська справедливо відзначала, критикуючи застарілий підхід виключення з розгляду загальною теорією судової експертизи організаційних і правових основ судово-експертної діяльності. Вона вказувала, що «те, що не викликало заперечень 20 років тому не відповідає реаліям сьогодення» [4]. Період формування Державного комітету судових експертиз та початковий етап його функціонування наочно підтверджують тези О.Р. Росінської. Ні адміністративне право, ні наука управління не здатні без урахування специфічних закономірностей судово-експертної діяльності запропонувати ефективні інструменти її організації. Головна теза супротивників включення питань організації судово-експертної діяльності в теорію судової експертизи полягає в тому, що ці питання не засновані на закономірностях судово-експертної діяльності. Очевидно, що це не так і що судово-експертна діяльність включена в суспільні відносини, реагує на керуючий вплив. Тобто судово-експертна діяльність, будучи об'єктом пізнання теорії судової

експертизи, повинна розглядатися у всьому різноманітті проявів, в тому числі і як об'єкт управління. На жаль, методологія теорії судової експертизи не передбачає розгляд судово-експертної діяльності разом з її інфраструктурою та оточенням. Тим часом, така діяльність у всьому різноманітті суб'єктів і форм організації – специфічна екосистема і її поведінка підпорядковується специфічним закономірностям. Досвід реформування судово-експертної діяльності в усіх пострадянських країнах в останні роки демонструє, наскільки форми організації і регулювання судово-експертної діяльності впливають на її ефективність. І якщо теорія судової експертизи ставить перед собою прикладну мету – розробку інструментів підвищення ефективності судово-експертної діяльності, то потрібно вивчити цей вплив, зв'язок державної політики та діяльності судових експертів, експертних організацій. Велике бачиться на відстані і теорії потрібно «відійти» від технічного та тактичного рівнів судової експертизи, від питань застосування процесуального законодавства в роботі експерта, від індивідуальної психології експерта. Тоді виявляться інші закономірності, в які включені всі перераховані вище питання: державна політика в сфері судово-експертної діяльності, нормотворча діяльність з метою правового забезпечення судово-експертної діяльності, управління в системі експертних організацій, організація єдності методичного забезпечення судово-експертної діяльності.

Таким чином, питання наукового аналізу рівнів судово-експертної діяльності представляються акту-

альними і теоретично значущими для побудови ефективної системи теорії судової експертизи.

Зазначу, що мною не виявлено наукових, в тому числі комплексних, досліджень в частині вивчення рівнів організації судово-експертної діяльності стосовно наявності системи державних органів, відповідальних за реалізацію державної політики в сфері судової експертизи. У зв'язку з цим варто згадати пропозиції М.Я. Сегає, який один з перших зробив спробу вивчення діяльності державних органів в складі судово-експертної діяльності. Грунтуючись на положеннях Закону України «Про судову експертизу» в судово-експертній діяльності, він виділяв чотири структурних блоки, в тому числі:

- діяльність держави щодо правового забезпечення судово-експертної діяльності на законодавчому та відомчому нормативно-правовому рівнях;

- діяльність державних органів виконавчої влади, які здійснюють функцію управління судово-експертною діяльністю [5].

Слід зазначити, що запропонований підхід був революційним і в цілому правильним, однак він викликав обґрунтовану критику. Так, запропонований М.Я. Сегаєм підхід не дозволяв в достатній мірі структурувати судово-експертну діяльність, так як поняття «блок» не є системною категорією. Діяльність розглядається як активність суб'єкта. У разі розгляду в судово-експертній діяльності одночасно декількох суб'єктів складно уявити таку діяльність як щось цілісне. З урахуванням того, що крім звичних суб'єктів судово-експертної

діяльності (експертів і експертних організацій) виділяються міністерства і відомства, які безпосередньо експертиз не проводять, а керують експертними установами, з'ясовна критика і вказівка на необгрунтоване розмивання меж об'єкта теорії судової експертизи. На це, зокрема, вказує Т.В. Авер'янова [6].

Відзначимо також, що ґрунтуючись на положеннях Закону України «Про судову експертизу» М.Я. Сегаї запропонував систему «блоків», яка не є універсальною при описі судово-експертної діяльності. Наприклад, централізована система судово-експертної діяльності за прикладом Республіки Білорусь не в повній мірі вкладається в цю модель, так як Державний комітет судових експертиз Республіки Білорусь не відноситься до державних органів виконавчої влади. Крім того, в світовій практиці зустрічається модель, в якій державні органи не здійснюють відомче регулювання судово-експертної діяльності. І в цьому сенсі виділення в системі судово-експертної діяльності такого блоку, як діяльність органів влади, не цілком коректно. Однак при цьому слід зазначити, що будь-який підхід, в тому числі відсутність відомчого регулювання – це позиція держави в питанні організації судово-експертної діяльності. Можуть застосовуватися такі форми регулювання, які не допускають або обмежують втручання держави: саморегулювання громадськими організаціями (асоціаціями), регулювання на основі ринкових відносин і т.д. У будь-якому випадку той чи інший підхід держави до регулювання судово-експертної діяльності є скла-

довою частиною державної політики. Таким чином, універсальним з точки зору опису розглянутого напрямку досліджень в теорії судової експертизи було б вчення про державну політику в сфері судово-експертної діяльності.

Повертаючись до питання альтернативи категорії «блоки» судово-експертної діяльності, запропонованої М.Я. Сегаєм, доцільний розгляд судово-експертної діяльності на різних рівнях соціальної активності (діяльності), кожен з яких по-різному визначає позицію експерта – від ролі суб'єкта (на нижньому рівні) до ролі об'єкта впливу (на рівні державної політики). З урахуванням викладеного, судово-експертна діяльність в теорії судової експертизи повинна бути представлена на трьох рівнях.

Перший – безпосередньо робота судового експерта як суб'єкта діяльності, тобто комплекс дій і правовідносин, що складаються при виконанні ним судово-експертного дослідження, здійснення інших функцій, що вимагають спеціальних знань експерта.

Другий – функціонування експертного органу, установи (організації), включаючи управління і забезпечення роботи судового експерта (колективу судових експертів).

Третій – реалізація державної політики в сфері судово-експертної діяльності, яка на даному рівні виступає як об'єкт регулювання і самостійна сфера внутрішньої політики держави.

Зазначу, що говорячи про рівні діяльності, ми визнаємо їх системність і взаємозв'язок. Вивчаючи діяльність експерта, потрібно враховувати умови, які для нього формують

керівництво експертної організації або державні інститути влади. Вибираючи той чи інший підхід до правового регулювання або інструмент менеджменту в обов'язковому порядку слід враховувати внутрішні закономірності здійснення експертного дослідження. В такому випадку є можливість обґрунтовувати організаційні та правові рішення, що найповніше відповідають потребам суспільства і при цьому враховують специфіку застосування спеціальних знань експертом.

Стосовно третього рівня відзначається відсутність наукових досліджень і рекомендацій з огляду на «випадання» його з об'єкта теорії судової експертизи. Разом з тим виділення цього рівня дозволяє більш повно враховувати об'єктивно існуючі закономірності судово-експертної діяльності та підвищення ефективності судово-експертного забезпечення правосуддя.

Висновки. Вибір оптимальної моделі державного регулювання в сфері судово-експертної діяльності, актуальний з практичної точки зору в багатьох державах, в тому числі і в Республіці Білорусь, стикається з відсутністю систематизованих наукових знань про комплекс закономірностей реалізації державної політики в сфері судово-експертної діяльності. Варто зазначити, що для Білорусі питання формування такого наукового напрямку, як державна політика в сфері судово-експертної діяльності, має велике практичне значення. У Республіці Білорусь державна політика в сфері судово-експертної діяльності отримала визнання на офіційному рівні. Державний комітет судових експертиз крім проведення експертиз наділе-

ний повноваженнями щодо реалізації державної політики в даній сфері. І хоча етап реформування (перегляд системи судово-експертних установ і правових основ їх функціонування) практично відбувся [7], залишається ряд складних питань державного значення, які потребують наукового опрацювання. Наукові теоретичні пропозиції щодо їх реалізації повинні йти в ногу з часом, сприяючи вдосконаленню зазначених процесів. Як загальне виведення слід наголосити на необхідності виділення в структурі теорії судової експертизи вчення про державну політику в сфері судово-експертної діяльності. Це вчення в повній мірі узгоджується з рівневим підходом до визначення об'єкта теорії судової експертизи – судово-експертної діяльності. Крім того, вчення має значний потенціал в розробці комплексного правового регулювання судово-експертної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Staff skill requirements and equipment recommendations for forensic science laboratories. – UN, New York, 2011. – P. 5-13.

2. Комиссарова, Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.12; 12.00.09 / Я.В.Комиссарова. – Москва, 2013.

3. Винберг, А. И. Судебная экспертология (общетеоретические и методические проблемы судебных экспертиз): учеб. пособие / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская. – Волгоград, 1979. – с. 50.

4. Россинская, Е.Р. К вопросу о современной концепции судебной экспертизы / Е.Р. Россинская // Теория та практика судовой экспертизы і криміналістики: сб. науч. тр.; редкол.: М.Л. Цимбал [и др.]. – Харьков: Право, 2013. – Вып. 13. – С. 217.

5. Сегай, М.Я. Судебная экспертиология: объект, предмет, природа и система науки / М.Я. Сегай // Теория та практика судовой экспертизы і криміналістики: сб. науч. тр. – Харьков: Право, 2003. – Вып. 1. – С. 4-25.

6. Аверьянова, Т.В. Еще раз о предмете общей теории судебной экспертизы / Т.В. Аверьянова // Вестник экономической безопасности, – 2016. – №4. – С. 14.

7. Швед, А. И. Формирование единого экспертного ведомства: результаты и перспективы / А. И. Швед // Судебная экспертиза Беларуси. – 2015. – № 1. – С. 8-11.

REFERENCES:

1. *Staff skill requirements and equipment recommendations for forensic science laboratories.* (2011). New York: UN [in English].

2. Komissarova, Ya. V. (2013). *Kontseptualnye osnovy professionalnoy deyatel'nosti eksperta v ugovolnom sudoproizvodstve* [Conceptual foundations of the expert's professional activity in criminal procedure]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Moscow [in Russian].

3. Vinberg, A. I., Malakhovskaya, N. T. (1979). *Sudebnaya ekspertologiya (obshcheteoreticheskie i metodicheskie problemy sudebnykh ekspertiz)* [Forensic expertology (general theoretical and methodological problems of forensic examinations)]. Volgograd [in Russian].

4. Rossinskaya, E. R. (2013). K voprosu o sovremennoy kontseptsii sudebnoy ekspertologii [On the question of the modern concept of forensic expertology]. *Teoriya ta praktika sudovoy ekspertizi i kriminalistiki – Theory and practice of forensic science and criminology, 13*, 210-220 [in Russian].

5. Segay, M. Ya. (2003). *Sudebnaya ekspertologiya: obekt, predmet, priroda i sistema nauki* [Forensic expertology: object, subject, nature and system of science]. *Teoriya ta praktika sudovoy ekspertizi i kriminalistiki – Theory and practice of forensic science and criminology, 1*, 4-25 [in Russian].

6. Averyanova, T. V. (2016). *Eshche raz o predmete obshchey teorii sudebnoy ekspertizy* [Theory and practice of forensic science and criminology]. *Vestnik ekonomicheskoy bezopasnosti – Once again about the subject of the general theory of forensic examination, 4*, 12-16 [in Russian].

7. Shved, A. I. (2015). *Formirovanie edinogo ekspertnogo vedomstva: rezultaty i perspektivy.* [Formation of a single expert agency: results and prospects]. *Sudebnaya ekspertiza Belarusi – Judicial Expertise of Belarus, 1*, 8-11 [in Russian].